

تفسیر فریقین

تاریخ، مبانی، اصول، منابع

www.ketab.ir

تألیف:

عبدالکریم بھجت پور

سرشناسه : بهجت پور، عبدالکریم، ۱۳۴۴ =
 عنوان و نام پدیدآور : تفسیر فریقین (تاریخ، مبانی، اصول، منابع) / تألیف عبدالکریم بهجت پور.
 مشخصات نشر : قم: آثار نفیس، ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری : ۲۴۸ ص.
 شابک : ۹۷۸۶۰۰۵۲۹۹۵۳۰۳ : ۱۴۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت : کتابنامه به صورت زیرنویس
 موضوع : تفاسیر شیعه - نقد و تفسیر
 رده بندی کنگره : BP۹۷/۱۳۹۱ ت۷
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۱۹
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۰۸۲۲۶۳

نام کتاب : تفسیر فریقین (تاریخ، مبانی، اصول، منابع)
 مؤلف : عبدالکریم بهجت پور
 ناشر : آثار نفیس
 چاپخانه : نگارش
 لیتوگرافی : آل البیت
 صفحه آرایي : سید محمود حسینی قزوینی
 شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه
 نوبت چاپ : اوّل زمستان ۱۳۹۱
 قیمت : ۱۴۰/۰۰۰ ریال

شابک: ۳-۵۲۹۹۵۳۰۳-۹۷۸۶۰۰-۵۲۹۹۵۳-۳ ISBN 978-600-5299-53-3

مرکز بخش: قم خیابان ۴۵ متری شهید صدوقی ۳۰ متری مالک اشتر شرقی پلاک ۶۵ مؤسسه آموزشی پژوهشی مذاهب اسلامی

تلفن: ۰۲۵۱۲۹۳۵۰۱۱-۲۹۳۵۰۷۳ نمابر: ۲۹۳۵۰۷۳

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور اهل سنت سیستان و بلوچستان مؤسسه آموزشی پژوهشی مذاهب اسلامی

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متحصراً متعلق به مؤسسه مذاهب اسلامی می‌باشد

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۵
------------	----

بخش اول: کلیات

درس اول: آشنایی با واژگان کلیدی (۱).....	۲۱
مبانی.....	۲۳
اصل.....	۲۴
روش های تفسیری.....	۲۵
روش - گرایش.....	۲۷
لون.....	۳۱
انجاء.....	۳۲
مذاهب.....	۳۳
چکیده.....	۳۴
سوالات تحقیق.....	۳۵
منابعی برای مطالعه و تحقیق.....	۳۶
درس دوم: آشنایی با واژگان کلیدی (۲).....	۳۹
مقدمه.....	۴۱
تفسیر در لغت.....	۴۱
تفسیر در اصطلاح.....	۴۴
۱- لفظ و عبارت.....	۴۴

- ۲- تأویل ۴۵
- ۳- تنزیل، تطبیق ۴۶
- ۴- تبیین ۴۷
- ۱- رفع ابهام از الفاظ و عبارات مشکل قرآن ۴۸
- ۲- کشف مراد جدی خدا از آیات، از راه رفع ابهام‌های عارض شده و دفع شبهه‌های پیش آمده ۴۸
- ۳- رفع ابهام و کشف مراد خدای متعال و بیان مجملات آیات ۴۹
- ۴- رفع ابهامات عارض شده بر کلام الهی، دفع شبهات و بیان تطبیقات آیات ۴۹
- ۵- آشکار کردن محوای آیات قرآن و کشف کردن مقصودها و دلایل آن‌ها ۵۰
- چکیده ۵۳
- سؤالات تحقیق ۵۴
- منابعی برای مطالعه و تحقیق ۵۵
- درس سوم: ضرورت و اهمیت تفسیر ۵۷
- ضرورت و اهمیت تفسیر ۵۹
- ۱- زبان قوم ۵۹
- ۲- بستر فرهنگی ویژه و طراحی جامعه مدل ۶۱
- ۳- فقدان دسته‌بندی موضوعی آیات ۶۳
- نیازهای عرضی - نیازهای ذاتی ۶۶
- گرایش‌ها و روش‌های تفسیری ۶۸
- مهم‌ترین کتاب‌های تألیف شده در زمینه روش‌های تفسیر ۷۰
- چکیده ۷۳
- سؤالات تحقیق ۷۴
- منابعی برای مطالعه و تحقیق ۷۵

۷۷	درس چهارم: تاریخ تفسیر
۷۹	تاریخ تفسیر
۷۹	تفسیر قرآن و تربیت مفسران از سوی رسول الله ﷺ
۸۲	تفسیر پس از پیامبر اکرم ﷺ
۸۶	تألیفات تفسیری شیعیان تا قرن چهارم
۸۸	تألیفات تفسیری اهل سنت تا قرن چهارم
۸۹	تألیف و تدوین تفاسیر پس از قرن چهارم
۹۳	تفسیر در دوره معاصر
۹۵	چکیده
۹۷	سوالات تحقیق
۹۸	منابعی برای مطالعه و تحقیق

بخش دوم: مبانی و اصول تفسیری و فقهی های اسلامی

۱۰۳	درآمد
۱۰۵	درس پنجم: شیعه و تأویل قرآن (۱)
۱۰۷	مقدمه
۱۰۷	اشکال عامه بر شیعه
۱۰۹	پاسخ به اشکال
۱۰۹	الف) معنای لغوی و اصطلاحی تأویل
۱۱۲	ب) تأویل به معنی باطن در کلام برخی از دانشمندان شیعه و سنی
۱۱۸	ج) تنزیل - تأویل
۱۲۰	ه) شواهد قرآنی این نوع تأویل
۱۲۲	د) مستندات روایی این نوع تأویل

۱۲۴	رابطه تأویل (به معنی جری و تطبیق) و تفسیر
۱۲۵	چکیده
۱۲۷	درس ششم: شیعه و تأویل قرآن (۲)
۱۳۰	معانی باطنی در روایات اهل بیت علیهم السلام
۱۳۱	بطن به معنای جری و تطبیق در روایات اهل بیت علیهم السلام
۱۳۴	گونه‌های آیات قابل تطبیق
۱۳۸	روش تطبیق آیات دسته اول
۱۳۸	روش تطبیق آیات دسته دوم
۱۴۲	روش تطبیق آیات دسته سوم
۱۴۴	ضابطه و ملاک جری و تطبیق
۱۴۵	سازگاری معانی باطنی با معانی ظاهری آیات
۱۴۸	چکیده
۱۴۹	سؤالات تحقیقی
۱۵۰	منابع برای مطالعه و تحقیق
۱۵۱	درس هفتم: معتزله و عقل‌گرایی
۱۵۳	مقدمه
۱۵۳	پیدایش معتزله
۱۵۶	عقاید معتزله
۱۵۷	تفاوت کلام شیعه و معتزله
۱۵۹	عقل، مبنای تأویل آیات در نزد معتزله
۱۶۱	تأویل در نظر معتزله
۱۷۰	آثار تفسیری معتزله
۱۷۶	بررسی عقل‌گرایی در تفسیر

۱۷۶	مقصود از عقل.....
۱۷۷	حجیت عقل در قرآن.....
۱۷۸	۱- دعوت به تعقل.....
۱۸۰	۲- پذیرش نظام علی و معلولی.....
۱۸۱	۳- بیان فلسفه احکام.....
۱۸۱	شواهد حجیت عقل در فهم قرآن.....
۱۸۲	محدودیت‌های عقل.....
۱۸۳	عقل‌گرایی افراطی و منزله.....
۱۸۶	چکیده.....
۱۸۷	سوالات تحقیق.....
۱۸۹	منابع برای تحقیق.....
۱۹۳	بخش هشتم: اشاعره و ظاهرگرایی.....
۱۹۵	مقدمه.....
۱۹۶	اشاعره.....
۱۹۸	عقاید اشاعره.....
۲۰۰	تفاوت‌های اشاعره با اهل حدیث.....
۲۰۲	اختلافات کلامی اشاعره و امامیه.....
۲۰۴	نقش مشرب کلامی اشاعره در فهم و تفسیر قرآن و مهم‌ترین تفاسیر آن‌ها.....
۲۰۴	تفاسیر اشاعره.....
۲۱۹	ظاهرگرایی و نقش آن در تأویل اشاعره.....
۲۲۵	رویت خدا.....
۲۲۷	چکیده.....

۲۲۹	درس نهم: ماتریدیه، وهابیت و ظاهرگرایی
۲۳۱	ماتریدیه
۲۳۱	ظهور و پیدایش ماتریدیه
۲۳۳	تفاوت مذهب اشعری و ماتریدی
۲۳۶	رویکرد تفسیری ماتریدیه
۲۴۰	وهابیت
۲۴۳	ظهور وهابیت
۲۴۴	رویکرد وهابیت
۲۵۲	تفاسیر وهابیان
۲۵۵	چکیده
۲۵۷	سؤالات تحقیق
۲۵۸	منابع برای مطالعه و تحقیق

بخش سوم: منابع تفسیری فریقین

۲۶۳	درآمد
۲۶۵	درس دهم: حجیت سنت پیامبر ﷺ در تفسیر
۲۶۷	مراد از حجیت
۲۶۷	حجیت در لغت
۲۶۷	حجیت در اصطلاح
۲۷۰	حجیت قول پیامبر اکرم ﷺ در تفسیر
۲۷۱	استقلال قرآن در دلالت خود
۲۷۲	ادله علامه در استقلال قرآن
۲۷۵	تحقیق در مطلب

۲۷۵	۱- تفاوت تفسیر و تبیین
۲۷۶	۲- تعدد شئون پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نسبت به قرآن
۲۸۲	در هم آمیختگی مراد علامه با دیگران
۲۸۶	چکیده
۲۸۸	سؤالات تحقیق
۲۸۹	منابع برای مطالعه و تحقیق
۲۹۱	درس یازدهم: حجیت سنت اهل بیت علیهم السلام در تفسیر
۲۹۳	دلایل حجیت روایات اهل بیت علیهم السلام در تفسیر
۲۹۴	۱- دلایل قرآنی حجیت سنت ائمه اطهار علیهم السلام
۳۰۲	۲- دلایل نبوی
۳۰۴	حجیت سنت اهل بیت در روایات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۳۰۵	الف) حدیث ثقلین
۳۰۸	ب) حدیث امان
۳۱۱	ج) حدیث سفینه
۳۱۵	نکته جامعه شناختی
۳۱۸	چکیده
۳۱۹	سؤالات تحقیق
۳۲۱	درس دوازدهم: نقش‌های اختصاصی معصومان علیهم السلام در فهم قرآن
۳۲۳	مقدمه
۳۲۳	ائمه اطهار علیهم السلام مکمل رسالت
۳۳۰	نقش‌های اختصاصی معصومین در فهم قرآن
۳۳۰	۱- اختصاصی بودن تبیین قرآن
۳۳۱	الف) تبیین مجمل

۳۳۳	ب) تکمیل ناگفته‌های احکام
۳۳۴	ج) تنقید مطلقات
۳۳۵	د) تخصیص عام
۳۳۶	ه) توضیح مفاهیم و اصطلاحات شرعی
۳۳۸	۲- اختصاصی بودن تعلیم شیوه‌های تفسیر
۳۴۱	۳- مرجعیت حل اختلافات تفسیری
۳۴۳	چکیده
۳۴۴	سؤالات تحقیق
۳۴۵	درس سیزدهم: منافع مراجعه به اهل بیت علیهم‌السلام در فهم قرآن
۳۴۷	منافع مراجعه به اهل بیت علیهم‌السلام در تفسیر قرآن
۳۴۷	۱- شناخت صحیح‌ترین قرائت آیات قرآن کریم
۳۴۸	۲- رفع اختلاف در روش‌ها و منابع تفسیر مشروع
۳۵۱	۳- تصحیح روایات تفسیری منقول از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم
۳۵۴	۴- تشریح و تفصیل معارف و احکام قرآن و تصحیح برداشت‌های تفسیری
۳۵۶	اقسام تفسیر
۳۵۷	حجیت ظواهر قرآن
۳۵۹	۲- دلایل روایی
۳۶۲	اخباریان و حجیت ظواهر قرآن
۳۶۹	چکیده
۳۷۱	سؤالات تحقیق
۳۷۲	منابعی برای مطالعه و تحقیق
۳۷۳	درس چهاردهم: بررسی حجیت قول صحابه در تفسیر (۱)
۳۷۵	مقدمه
۳۷۶	منبع بودن تفسیر صحابه و تابعان

۳۷۷	مرفوع یا موقوف بودن تفاسیر صحابه
۳۸۲	خلاصه و نتیجه گیری
۳۸۲	نظر شیعه در مورد جایگاه تفاسیر صحابه
۳۹۲	شروط حجیت روایات تفسیری صحابه از پیامبر ﷺ
۳۹۳	بررسی و نقد مرفوعه بودن تفاسیر صحابه
۴۰۱	درس پانزدهم: بررسی حجیت قول صحابه در تفسیر (۲)
۴۰۳	مقدمه
۴۰۴	حجیت یا اعتبار
۴۰۴	حجیت تفاسیر صحابه در کدام شاطبی
۴۱۱	امکان مراجعه به صحابی به عنوان کارشناس
۴۱۴	اقدام خطرناک اهل سنت
۴۱۵	نقد گستردگی عنوان صحابه
۴۱۹	صحابیان مفسر
۴۲۰	اعتبار و ارزش صحابه مفسر
۴۲۳	تذکر در مورد عدالت صحابه
۴۲۴	چکیده
۴۲۷	سؤالات تحقیق
۴۲۸	منابع برای مطالعه و تحقیق
۴۲۹	فهرست منابع

مقدمه:

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على البشير النذير و السراج المنير محمد و

عترته الطاهرين عليهم السلام

قرآن کریم اعلیٰ ترین منبع مشروعیت و حجیت اعتقادات و رفتارهای مسلمانان و البته محور مشرکی آنان می باشد. این کتاب مقدس و آسمانی، از همان روزهای آغازین نزول، همواره کانون توجه مؤمنان و کافران و دوست داران و معارضان قرار داشته است.

هرچند تحولات جامعه، بر دو عامل رسالت و قرآن تکیه داشته: «كَتَبْتُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْمَعْرُوفِ»^۱، اما پروردگار متعال حتی اثبات رسالت خاص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را علاوه بر تأمل در محتوای قرآن، به غیرممکن بودن هم آوردی این کلام مربوط دانسته: «وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِمَّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»^۲.

جایگاه والا و ارزشمند این کتاب در میان مسلمانان، موجب شد تا هر گروه،

۱. ابراهیم/۱ «کتابی است که آن را به سوی تو فرود آوردیم تا مردم را به اذن پروردگارشان از تاریکی ها به سوی روشنایی بیرون آوری؛ به سوی راه آن شکست ناپذیر ستوده.»

۲. بقره/۲۳. «اگر در آنچه بر بنده خود نازل کرده ایم شک دارید، پس اگر راست می گوئید سوره ای مانند آن بیاورید و گواهان خود را غیر خدا فراخوانید.»

فرقه و مذهب اسلامی دلیل مشروعیت باورها و رفتار خود و احیاناً باطل بودن رقبای خود را، به آیاتی از قرآن مستند سازند و در مواردی دچار تفسیر به رأی گردند. به همین جهت برخی فرقه‌های اسلامی، انگشت اتهام در زمینه تفسیر قرآن را به یک سوی دیگر نشانه رفتند و فهم و برداشت‌های هم‌دیگر را تخطئه کرده‌اند.

بخش مهمی از این نقض و ابرام‌ها به مبانی و اصول و منابع تفسیری فرقه‌های اسلامی مربوط است؛ یعنی پیش‌فرض‌ها و اصول پذیرفته شده هر فرقه و مذهب، که به تفسیر و تفسیر و تفسیر می‌دهد، و نیز منابعی که در خدمت فهم آیات قرآن به کار گرفته می‌شود، مهم‌ترین عوامل اختلاف برداشت‌های تفسیری می‌باشند. همین دلیل، موضع داوری قرار گرفته‌اند. البته فرقه‌های اسلامی مبانی، اصول و منابع مشترک زیادی در تفسیر قرآن دارند؛ از جمله الهی بودن متن قرآن، حکیمانه بودن متن قرآن، درجی قرآن در بیست و سه سال بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، تحریف‌ناپذیری قرآن، معجزه بودن متن قرآن، قابل تفسیر بودن قرآن، کمال و جامعیت قرآن، هدفمند بودن نزول قرآن، عرفی بودن زبان قرآن، حجیت ظواهر قرآن، ضرورت بهره‌گیری از تراث تفسیر بالمأثور و لغت و ادبیات و علوم بلاغت در تفسیر قرآن را پذیرفته‌اند؛ اما مواردی نیز مورد توافق همگان نیست.

مباحث پیش رو، در سه بخش تنظیم شده است:

بخش اول، ضمن بررسی تحلیلی واژگان کلیدی و اصطلاحات کلیدی، به مباحثی همچون ضرورت و اهمیت تفسیر و تاریخ تفسیر اختصاص یافته است.

در این بحث تلاش داشته‌ایم تا به مخاطبان برداشتی شفاف و روشن از اصطلاحات تفسیری و لایه‌های گوناگون فهم قرآن تقدیم کنیم و هم‌چنین تاریخ تفسیرنگاری دو مذهب شیعه و سنی و مهم‌ترین تطورات تاریخی و تألیفات آن‌ها را معرفی کنیم.

در بخش دوم، مبانی و اصول مورد اختلاف فرقه‌ها اسلامی را بررسی کرده‌ایم. در این بخش، مبانی و اصول تفسیری شیعه دوازده امامی، معتزله، اشاعره، ماتریدیه و فرقه نوظهور و هابیان مورد توجه قرار گرفته است و به مناسبت، گزارشی از این فرقه‌ها و دیدگاه‌هایشان تقدیم می‌گردد. منابع اجتهادی تفسیر مثل عقل و امکان و جواز تأویل که عامل عمده اختلافات مذاهب اسلامی است، در این بخش بررسی شده است.

بخش سوم، به بررسی منابع پذیرفته شده مذاهب اسلامی اختصاص دارد. بخش، حجیت داشتن یا حجیت نداشتن منابع تأثیرگذار در تفسیر بررسی می‌شود و جنبه‌های اختلاف مذاهب واکاوی شده و درباره آن‌ها داوری می‌شود.

امیدواریم مجموعه پیش روی که بر اساس سرفصل‌های مصوب درس «مبانی و اصول تفسیری فریقین»، در رشته تخصصی مذاهب اسلامی حوزه علمیه قم تدوین شده است، تأمین‌کننده حداقل نیاز طلاب و دانشجویان این رشته و پژوهشگران علاقه‌مند به مباحث تفسیری مذاهب اسلامی باشد. در این جا لازم می‌بینم از همه همکارانی که در تولید و تدوین این متن، نویسنده را یاری کردند، به ویژه از مسئولان مؤسسه علمی پژوهشی مذاهب اسلامی حوزه علمیه قم که با پیگیری خود در تمام مراحل، کتاب را تا مرحله چاپ و انتشار رساندند، کمال تشکر را داشته باشم.

در اینجا لازم می‌دانم تا از مساعدت‌های علمی مؤسسه آموزشی - پژوهشی
مذاهب اسلامی و جناب حجت الاسلام محمد سلطانی و امعان نظر و
دقت‌های ارزیا بان محترم اثر حجج اسلام والمسلمین بابائی تشکر و امتنان خود
را اعلام نمایم.

و من الله التوفیق

عبدالکریم بهجت پور*

۱۳۹۱/۱/۱۴

www.ketab.ir